

Дмитро Чижевський

ІЗ ЗАВДАНЬ СЛАВІСТИЧНИХ БІБЛІОТЕК

Звичайно збирання книжок для славістичних бібліотек, поскільки справа йде про історію літератури та духову історію (*Geistesgeschichte*), провадиться в двох напрямках: купують твори видатних представників історії духа та праці про них. Але цими двома групами книжок зовсім не обмежується література, що є потрібна не лише для ознайомлення з дотеперішніми успіхами історичного дослідження, а й для самостійної орієнтації в духовому минулому. Один французький історик філософії висловив раз у розмові зо мною здивовання, як це цілі покоління істориків філософії вважали можливим писати праці про того або іншого філософа, аж ніяк не цікавлячись тим, чим цікавився він, зокрема не поінформувавшись навіть поверхово про коло його філософічних інтересів, філософічних «знайомств», філософічної лектури. Ця інформація потрібна не тому, що кожен мисленник вичитує свої думки в інших, позичає усі свої думки з прочитаної літератури, а тому, що кожен філософ - і так само кожен письменник взагалі - стоїть на лінії певної традиції, виходить - хоч би й відштовхуючись від них - від певних ідей, що є дані в певний момент часу та в певних культурно-історичних обставинах. А ці ідеї в значній частині зафіксовані в літературі певного часу - в книжках.

Було б безнадійним - бо занадто широким - завданням зібрати все, що міг знати той або інший письменник. Але в багатьох випадках ми можемо говорити про «бібліотеку» того або іншого письменника, цебто про певну обмежену кількість книжок, що були даному письменнику добре

відомі, іноді були в його розпорядженні або й власності яко ціла збірка, або в різні часи його життя. Іноді даний автор цитує певну кількість книжок у своїх творах, згадає їх у своїх листах, щоденнику або інших замітках. В деяких випадках ми маємо випадково цілі каталоги книжок, що належали тому або іншому представнику духового життя певного часу, а іноді й цілі бібліотеки, що збереглися до наших днів або зібрані наново. Якраз в Гаазі, де я мав розмову зі згаданим французьким істориком філософії, можна бачити в старому мешканні Спінози зібрану знов його бібліотеку, - розуміється, не ті самі примірники, що належали Спінозі і що їм був складений опис після його смерті, але ті самі твори, що входили до бібліотеки Спінози і по можливості в тих самих виданнях, що їх, ймовірно, мав Спіноза. Праці про «бібліотеки» письменників за останні роки множаться. Згадаємо, напр., видання каталогу бібліотеки Канта, праці про бібліотеки Пушкіна, Достоевського, Шевченка.

Окрему цікавість мають каталоги бібліотек слов'янських письменників та діячів. Зокрема важливі ці каталоги тим, що в них здибаємо чимало книжок, які тепер знаходяться поза колом уваги сучасного читача, та навіть і фахівця дослідника. Тому ці книжки майже не можна розшукати, бо старші бібліотеки їх здебільшого не мають, а славістичні бібліотеки їх не купують, орієнтуючи, як уже згадано, свою працю на купівлю творів слов'янських письменників та культурних діячів самих та літератури про них. Тим часом згадані книжки з'являються в каталогах антикваріатів частенько, і придбати їх почасти не робило б ніяких труднощів.

Наведемо кілька прикладів. «Сповідь англійця, який курив опіум» Матюрена, - оповідання, що мало немалий вплив на Гоголя та Достоевського. Але чи купить цю книжку хоч одна славістична бібліотека, якщо вона поповнюється за звичайними принципами? Естетика К.Лібельта, яку, як відомо, довгий час читав Шевченко, лише випадково, може, знайдеться серед польських книжок філософічного відділу славістичної бібліотеки, але купувати її треба було б у плані придбання україністики. Вже ніколи не попадають до славістичної бібліотеки, напр., релігійні брошури та твори духовної літератури, що були в бібліотеці Достоевського та що їх вплив хоч би в «Братах Карамазових» і досі не з'ясований остаточно. Абсолютно неприступний той французький переклад творів Е.Т.А.Гофмана, що його читав і в останні роки життя мав у своїй бібліотеці Достоевський. Французькі переклади - зокрема тих часів - були часто скорше перерібками, аніж дослівними перекладами. Отже цей переклад - розуміється, сам по собі навряд чи потрібний для наукової бібліотеки взагалі, - є необхідний для студій над Достоевським, на якого Гофман зробив величезний вплив, і тому повинен входити у склад славістичної бібліотеки, яка хотіла б уможливити дослідну працю над Достоевським. Для студій над російською філософією потрібна, напр., «Історіософія» Цешковського, для студій над кирило-мефодієвцями - хоч дещо з польської «революційно-релігійної» літератури тих часів (див. «Шевченко і поляки» В.Щурата)... Кількість цих прикладів можна було б збільшити аж до безмежності.

Та звернемо увагу на один дуже цікавий приклад: на українські бібліотеки XVII - XVIII вв. маємо списки (або повних бібліотек, або окремих книжок, що в такі бібліотеки входили) бібліотек таких представників української культури тих часів: П.Могили, Єпіфанія Славинецького, Дмитра Тупталенка-Ростовського, Стефана Яворського (зразкова праця С.Маслова), Теофана Прокоповича (праця Верховського), Арсенія Мацієвича, Якова Марковича, М.Ханенка, одного дрібного українського шляхтича, Задорожнього, вже на початку XIX в. (А.Лобода) можна хоч би частково

встановити список книжок Симеона Полоцького (його бібліотека теж відбиває характер вчености ХVІІ в.; дослідженням бібліотеки С.Полоцького займався харківський учений О.Білецький). Заховалися випадково і майже цілі бібліотеки: Стефана Яворського (Харків), Т.Прокоповича (Нижній Новгород), частково заховалися і книжки Симеона Полоцького. В цих бібліотеках знайдемо лише небагато літератури слов'янськими мовами (церк. - слов. української редакції, польська, пізніше трохи російської), а майже виключно латинські видання, переважно ХVІ - ХVІІІ в. Ця латинська література ніяк не попаде до славистичної бібліотеки, але без неї ніяк не можна обійтись при дослідженні історії української науки та літератури (зокрема певних галузів літератури, напр., проповіді, та релігійно-полемічної літератури). Отже, надбання хоча б частини матеріалу, який знаходимо в каталогах старих українських бібліотек, є просто пекуча потреба українських відділів славистичних книгозбірень. Треба зауважити, що значна частина книжок, що їх вміщено в згаданих каталогах, є і в каталогах західно-європейських антикваріатів, і при тому вони не є рідкі й не дорогі. Але, напр., католицька теологічна література барокових часів майже відсутня в більшості західно-європейських університетських бібліотек, а тим більше - східно-європейських.

Зокрема цікаві для історії української культури емблематичні збірки ХVІ - ХVІІІ вв. Маємо вказівки на їх присутність у бібліотеках Могили, Яворського, Прокоповича, Славинецького, Арсенія Мацієвича, безсумнівне знайомство з ними Сковороди. На мою думку, без узгляднення емблематичної літератури Заходу неможливе зрозуміння української проповіді ХVІІ - ХVІІІ вв. (про емблематичну літературу я готую спеціальну працю). Невелика (чисел 10) збірка емблематичної літератури є необхідна при дослідженні української літератури ХVІІ - ХVІІІ в. Така збірка не вимагає великих витрат, але вимагає уважних шукань по каталогах найрізноманітніших антикваріатів...

Так з'ясовуються перед нами кілька можливих завдань славистичних бібліотек.

Мінімальне завдання є складання картотек тієї чи іншої бібліотеки з окремим виділенням усіх тих книжок, які вже є в даній бібліотеці. Треба думати, що в кожній добрій славистичній бібліотеці знайдеться чимало, напр., книжок, що були і в бібліотеках Достоєвського або Шевченка.

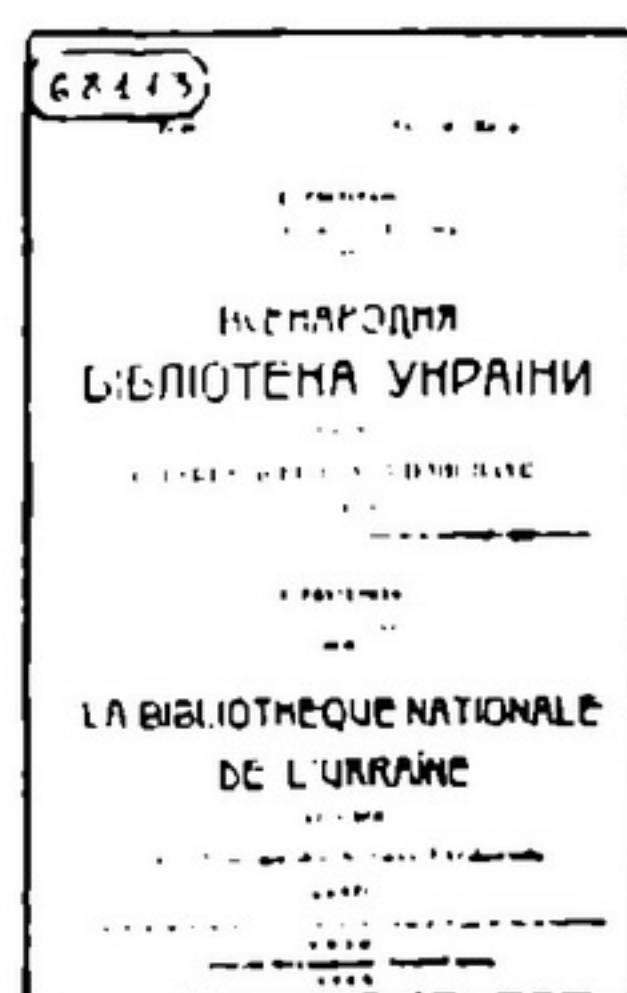
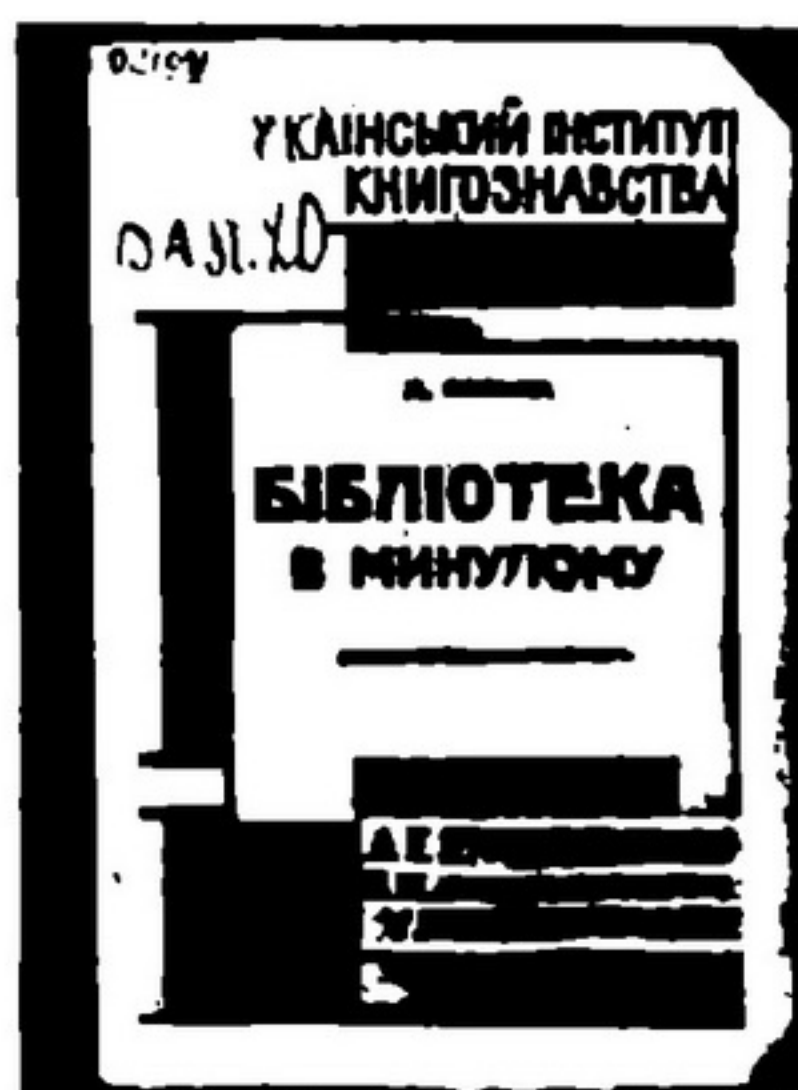
В більших містах, в яких є кілька книгозбірень, розуміється, можна зробити спробу складання картотек, які узгляднювали б разом цю сукупність бібліотек.

Нарешті, бібліотеки, що мають змогу поповнювати свої книжкові запаси, можуть помалу доповнити той матеріал,

що в них уже є, до повних бібліотек того чи іншого письменника, філософа і т.і. Розуміється, варто було б при цьому подумати про розподіл праці поміж різними бібліотеками, бо немає сенсу, щоб той самий матеріал збирався в різних місцях. Без якоїсь взаємної попередньої згоди між бібліотеками може повстати лише непотрібна та шкідлива конкуренція.

Коли поставити питання конкретно про Прагу, то в Празі - напевне можна сказати - завдяки великій кількості різноманітних бібліотек, зокрема славистичних, маємо дуже вдячний ґрунт для праці в накресленому нами напрямі. Зокрема тій чи іншій з празьких славистичних бібліотек було б зовсім легко доповнити свої книжкові запаси до повної бібліотеки, напр., Шевченка та Достоєвського. Існування першорядної теологічної бібліотеки в Страховському монастирі уможлиблює складання картотек українських бібліотек часу барока, - треба думати, що основне ядро, напр., бібліотеки Яворського знайдеться в Страхові, і треба буде лише якусь обмежену кількість книжок шукати по інших празьких бібліотеках або, може, і в Оломоуці і т.д. Розуміється, тут подаємо лише приклади конкретних «тем» праці. В Празі необхідно поставити шерех тем не лише з україно-та росієзнавства, але також із чехо- та полонознавства... Конкретні теми часто може намітити лише бібліотека сама, узгляднюючи свої матеріали, відносини до інших бібліотек та матеріальні засоби. Не сумніваємось, що праця в цьому напрямі почнеться - а треба сподіватись, що до неї приступлять також і бібліотеки радянського союзу, - успіхи в цій праці, без сумніву, приведуть до дальших публікацій про «бібліотеки» слов'янських письменників, поетів, філософів, культурних діячів. Згадаємо лише, що в цьому напрямі є ще досить матеріалу для праці. Описана лише частково бібліотека кн.В.Ф.Одоевського, що дає найцікавіший матеріал для історії філософічних інтересів в Росії, зокрема щодо впливів містики та шеллінґянства. Лише уривчасті дати наводять дослідники про бібліотеку І.С.Тургенєва, яка в своїй частині, зібраній в 40-х роках в Берліні, є одним з найцінніших джерел до історії студій російських гегеліянців за кордоном. Немає сумніву, що велику цікавість має бібліотека Сковороди - не лише для характеристики Сковороди самого, але й для цілої епохи українського життя. Та ті дати, що можна знайти відносно бібліотеки Сковороди в його творах, листах і в біографії Ковалінського, якось ніхто не зібрав і не усистематизував.

Може бути, що переведення наміченої нами програми праці спонукає і бібліотекарів, і бібліофілів, і істориків духової культури слов'ян до дальшої праці над усім комплексом тем, що зачіплений у нашій статті.

Книжкову виставку, приурочену до І-ї конференції наукових бібліотек України, підготовлено завідуючою читальним залом відділу бібліотекознавства інституту бібліотекознавства ЦНБ Світланою Косяк.